

Березняк, Є. С. Відвідування та аналіз уроку / Є. С. Березняк // Вибрані педагогічні праці : у 3-х т. / за ред. М. Д. Ярмаченка. – 2-ге вид., доповн. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – Т. 2. – С. 130–148.

ВІДВІДУВАННЯ ТА АНАЛІЗ УРОКУ

Завдання контролю полягає в тому, щоб "не тільки і навіть не стільки "ловити", "викривати"... , скільки вміти "виправити". Запобігти недолікам, допомогти виправити становище в школі може тільки висококваліфікований керівник, той, який глибоко знає навчально-виховний процес, здатний спрямовувати діяльність всього педагогічного колективу і кожного учителя. Головною умовою успішного керівництва школою є високий науково-теоретичний, педагогічний та методичний рівень, громадянська позиція директора, його заступників, інспектора.

"Багаторічний досвід керівництва навчально-виховною роботою дає мені право стверджувати, що вчителем вчителів можна стати тоді, коли перед тобою відкриваються все нові та нові грані того, що можна назвати мистецтвом впливу на душу людини... Тільки вчитель вчителів і виступає дійсним керівником, якому вірять і якого поважають", – писав В. О. Сухомлинський.

З кожним роком ускладнюються завдання школи, зростають вимоги до неї – і разом з тим ускладнюється діяльність керівника школи, шкільного інспектора. Директор школи, його заступник, шкільний інспектор повинні володіти сумою знань з навчальних предметів за курс середньої школи, але цього недостатньо для здійснення керівництва та контролю. Новий зміст навчання вимагає від керівників знань не тільки фактичного матеріалу, але й форм та методів навчання стосовно до нових вимог програм.

Одна з основних функцій директора школи, шкільного інспектора – керівництво навчально-виховним процесом, а оскільки урок – основна, головна ланка цього процесу, то й керівнику максимально часу та уваги слід приділяти відвідуванню та всебічному аналізу уроків.

Скільки ж уроків повинен відвідувати директор, його заступник чи інспектор протягом тижня, місяця, року, під час фронтальної перевірки школи чи вивчення стану викладання і якості знань з того чи іншого предмету? Перш ніж дати відповідь на це питання, слід нагадати, що система відвідування та глибокий аналіз уроків необхідні керівникам школи і шкільному інспектору, по-перше, для того, щоб проконтролювати фактичне виконання державних програм, науково-теоретичний, методичний рівень викладання і доступність викладання матеріалу, а також засвоєння його школярами; по-друге, для того, щоб надати своєчасну і необхідну практичну допомогу вчителям, запобігти можливим помилкам та огріхам в роботі з учнями; по-третє, для вивчення та узагальнення досвіду вчителя (найчастіше з метою його поширення); по-четверте, щоб використати відвідування уроків для розширення кругозору та підвищення педагогічної майстерності.

"Щоденно я відвідую не менше двох уроків, – писав В. О. Сухомлинський, – не тільки тому, що цього вимагає дисципліна праці, а преш за все тому, що мені потрібно джерело для живлення моєї думки, і цим джерелом є урок". Ми вважаємо, що керівники школи, шкільний інспектор повинні відвідувати в одного вчителя таку кількість уроків, яка дозволить їм безпомилково та з користю для справи вирішувати головні завдання, зазначені нами вище. В одному випадку для цього достатньо відвідати 10-15 уроків, іноді ж, можливо, і 20-30 замало. Зрозуміло одне: спроби оцінити роботу вчителя після відвідування в нього 1-2 уроків у багатьох випадках неминуче тягнуть за собою значні помилки.

Вирішуючи питання внутрішкільного керівництва і контролю, перш за все слід відмовитись від хаотичного відвідування уроків, тому що така практика

заважає вчителю в його роботі і не дає можливості керівнику зробити об'єктивні висновки.

Вивчаючи бюджет часу директора школи, ми зробили висновок, що далеко не кожний керівник в змозі щоденно відвідати два уроки. Якщо припустити, що витрата часу на відвідування уроків вчителів подвоюється у порівнянні з часом самих уроків (мається на увазі час, необхідний для підготовки, записів та бесіди з вчителем), то це складає 4 години роботи на день або 24 на тиждень. Але ж крім цього у директора є свої уроки, на проведення і підготовку яких він витрачає приблизно стільки ж часу. Де йому взяти час для здійснення безлічі функцій? Ось чому ми прийшли до висновку, що найбільш прийнятна норма відвідування уроків вчителів директором чи його заступником – 6-8 на тиждень. Але це тільки приблизні розрахунки, вони не є догмою. Вирішувати це питання слід окремо в кожному випадку, в кожній школі – в залежності від умов.

Планування відвідування уроків

Тільки на підставі наукового планування відвідування уроків з урахуванням конкретних завдань, умов та можливостей можна досягти успішного керівництва навчально-виховного процесу. Досвід показує, що найбільш ефективною формою керівництва і контролю є тематична перевірка, зокрема відвідування системи уроків. У школах УРСР плани внутрішнього контролю, як правило, складаються на рік чи півріччя, а конкретизуються обов'язково у тижневих планах, іноді в планах на чверть чи на місяць.

У план внутрішнього контролю на рік, півріччя чи місяць включають питання, пов'язані з діяльністю адміністрації школи, і він складається одночасно для директора та його заступників. Тут же передбачається відвідування уроків керівниками методичних об'єднань. При цьому забезпечується необхідна спадкоємність. При складанні плану на I півріччя враховуються результати контролю за попередній рік, а при плануванні роботи на II півріччя – результати за I півріччя.

Прикладом планування внутрішнього контролю може бути 86 середня школа Києва (директор – заслужений вчитель України О. П. Болдирева). У колонці плану "Зміст роботи" зазначається, наприклад, що предметом перевірки в IX класі є моральне виховання учнів на уроках російської літератури в процесі вивчення драми Островського "Гроза" (8 годин), роману Тургенєва "Батьки і діти" (12 годин), перевірка морального виховання на уроках англійської мови під час вивчення теми "Молодіжні організації" (8 годин), в V класі вивчення досвіду комплексного використання наочності на уроках англійської мови (8-10 уроків), на уроках російської мови та літератури (8-10 уроків), в I-III класах особиста перевірка техніки читання учнів, в IV-V класах перевірка якості знань учнів з російської мови, в VI класах – з математики.

У плані відразу визначається мета відвідування уроків, загальна кількість відвідувань, що дуже важливо, планується тематичне відвідування системи уроків. На підставі піврічного плану директор, його заступники та керівники методичних об'єднань, планують відвідування уроків на місяць, на тиждень.

Так само планується відвідування уроків у 128-й середній школі Києва (директор В. Ф. Голуб) та багатьох інших. У Богданівській середній школі Кіровоградської області (директор – Герой Соціалістичної Праці І. Г. Ткаченко) в розділі плану "Керівництво і контроль" передбачається відвідування вчителів приблизно в такій кількості, як і в 86-й середній школі.

Окремі директори як додаток до річного плану роблять план-графік контролю. Планування відвідувань уроків на рік чи півріччя, а також; на кожний місяць і робочий тиждень сприяє дотриманню таких важливих принципів, як цілеспрямованість, систематичність та наступність.

Зрозуміло, що в процесі роботи можливі зміни планів, вони обумовлюються рядом обставин: необхідним додатковим вивченням позитивного досвіду, перевіркою виконання попередніх рекомендацій, рішень педагогічної ради і так далі; а іноді необхідністю відвідати уроки окремих вчителів з метою перевірки їх підготовки чи проведення контрольної (директорської) перевірки знань

школярів.

Чи слід заздалегідь знайомити вчителів з планом відвідування їх уроків? Слід думати, так. Більше того, до складання плану внутрішкільного контролю необхідно залучати керівників методичних об'єднань, місцевком, актив вчителів. Це забезпечить гласність та ефективність контролю. При цьому ми повинні пам'ятати, що внутрішкільний контроль не самоціль, а засіб підвищення якості навчально-виховного процесу. Необхідно також пам'ятати, що планове відвідування уроків, про яке знає вчитель, не виключає відвідування без попереднього застереження. Треба бачити не тільки можливості вчителя, але й рівень його звичайних, щоденних уроків.

Директор школи несе відповідальність за навчання та виховання дітей. Але керівником та вихователем школярів є не тільки директор, але й увесь педагогічний колектив. Керувати навчально-виховним процесом директор може тільки за допомогою колег, спираючись на їх досвід, педагогічну майстерність, ініціативу і так далі.

Складніше вирішити питання планування відвідувань уроків інспекторами рай(міськ)вно. Передбачаючи фронтальну перевірку школи, слід завчасно визначити, скільки приблизно уроків, у яких вчителів і в яких класах необхідно відвідати. При цьому слід враховувати склад бригади, кваліфікацію тих, хто перевіряє, час і так далі. Тим більше не можна обминути це, плануючи тематичні перевірки чи вивчаючи позитивний досвід.

Деякі керівники відділів народної освіти та інспектори вважають, що чим більше відвідує інспектор (чи інший член бригади) уроків, тим краще. Це так, але не завжди. Не можна відвідувати уроки тільки для рахунку. До кожного відвідування слід ретельно готуватися. Після кожного відвідування вчитель очікує від того, хто перевіряє, оцінки уроку, своєї діяльності, кваліфікованих рекомендацій тощо. Досвід свідчить, що відвідування щоденно 3-4 уроків інспектором під час перевірки школи, певне, прийнятна норма. Можливо, плануючи перевірку школи, з цього й слід виходити.

Визначення мети відвідування уроків

Перед тим, як контролювати роботу вчителя, слід визначити мету здійснення контролю. При цьому необхідно керуватись загальними завданнями навчання та виховання; принципами навчання; конкретними завданнями; що вирішує школа на даному етапі; особливостями роботи даного вчителя і класу та іншим.

Контроль за станом викладання та якістю знань учнів включає перевірку виконання шкільних програм, передбаченого мінімуму контрольних, практичних та лабораторних робіт, навчальних екскурсій; перевірку якості знань, практичних умінь та навиків школярів, формування світогляду, виконання для цього інформації, що міститься в програмах, підручниках та навчальних посібниках: перевірку наукового рівня викладання, запровадження новітніх форм та методів навчання, здійснення принципу політехнізму, міжпредметних зв'язків, розвитку самостійності та ініціативи учнів та ін. У своїй практичній діяльності директори шкіл та їх заступники урізноманітнюють, в багатьох випадках конкретизують зазначені цілі відвідування уроків.

Директор 81-ї середньої школи Києва К. І. Ступак, наприклад, запланував відвідування уроків у 1975/1976 навчальному році з такими цілями: "Знайомство із загальним стилем ведення уроку, організацією класу, з якістю виконання програм та рівнем знань, умінь і навиків учнів; вивчення ефективності методів роботи, застосованих вчителем, виконання попередніх рекомендацій, рішень педагогічної ради школи про виховну спрямованість уроку; вивчення кращого досвіду роботи, морально-етичного виховання та виконання єдиних вимог до уроку".

А заступник директора 14-ї середньої школи Г. М. Шевченко, враховуючи ту обставину, що школа – новобудова і в ній тільки формується новий колектив, з самого початку поставила задачу загального знайомства з вчителями і тому в

першому півріччі 1974/1975 навчального року відвідала в кожного вчителя по 2-3 уроки, а вже у другому півріччі відвідування уроків було цілеспрямованим; відвідувались головним чином уроки предметів гуманітарного циклу з метою вивчення громадянського виховання учнів в процесі навчання історії, російської та української літератури, іноземної мови. Особливу увагу Г. М. Шевченко приділила відвідуванню уроків молодих учителів.

Можна і навіть треба визначити мету кожного епізодичного відвідування уроку. При вивченні системи уроків, як правило, основна мета відвідувань визначається заздалегідь.

Директор 70-ї середньої школи м. Донецька В. В. Новикова в плані-графіку відвідування уроків у першому півріччі 1975/1976 навчального року крім перевірки виконання програм, якості знань учнів та інших задач намітила ще й такі: перевірку розвитку мовлення, розумової діяльності школярів, техніки читання, системи опитування (використання тематичної перевірки), використання наочності, роздаткового матеріалу та ін.

Відвідуючи уроки вчителя, шкільний інспектор приблизно так само, як і керівник школи, визначає цілі своїх відвідувань. Але далеко на завжди він обмежується цим. Абсолютно вірно чинять інспектори, які починають перевірку з відвідування уроків керівників школи, визначаючи своїм завданням з'ясувати, чи можуть бути взірцем для вчителів директори та їх заступники (їх знання предмету, методична підготовка і таке інше).

Найчастіше за все інспектори управління шкіл Міністерства освіти України, відвідуючи уроки вчителів, ставлять за мету встановити рівень внутрішкільного чи інспекторського контролю, об'єктивність оцінки роботи вчителя керівниками школи чи співробітниками відділу народної освіти, тому, як правило, вони відвідують уроки вчителів разом з директором чи його заступником. Головне завдання в даному випадку – перевірити, наскільки кваліфіковано аналізуються уроки; під час аналізу уроків роль інспекторів загалом пасивна. Але відвідуючи уроки вчителів з метою перевірки якості знань учнів, інспектори самі аналізують успішність та результати контрольної роботи, порівнюють та співставляють. В даному випадку вже пасивна роль відводиться директору чи заступнику.

У процесі практики в багатьох школах сформувались певні форми, традиції відвідування уроків; в своїй сукупності вони дозволяють отримати об'єктивну картину науково-методичного рівня викладання, якості знань, умінь та навиків учнів. Ці форми наступні:

- відвідування всіх уроків вчителя, відведених на вивчення теми в одному класі, з метою вивчення методів, застосованих для забезпечення високої якості знань, практичних умінь та навиків учнів;

- відвідування уроків вчителя протягом робочого дня в різних класах з метою вивчення відповідності методичних прийомів вчителя віковим особливостям учнів;

- відвідування уроків вчителя протягом робочого дня в одному класі з метою вивчення об'єму наукової інформації, отриманої учнями протягом дня, здійснення вчителями єдиних вимог, інтенсивності праці школярів на різних уроках та ін.;

- відвідування уроків протягом робочого тижня в одному класі, особливо в випускному, з метою вивчення систематичності роботи кожного школяра, його самостійності та ініціативи, виконання домашніх завдань і так далі;

- відвідування уроків у різних вчителів і в різних класах з метою вивчення окремих питань (наприклад, методики використання технічних засобів навчання, методики формування самостійних суджень, змісту бесід профорієнтаційного характеру, видів самостійних робіт учнів, використання місцевого матеріалу, нової інформації і так далі);

- відвідування уроків в експериментальних та контрольних класах (там, де вони є) відповідно до теми і мети педагогічних досліджень для з'ясування робочої обстановки та визначення ефективності запропонованої методики викладання.

Підготовка та відвідування уроків

Відвідуванню уроків повинна передувати ретельна підготовка. Директор школи, його заступники чи шкільний інспектор, як ми вже говорили, перш за все повинні визначити цілі відвідання, ознайомитись з планом роботи вчителя, результатами попереднього відвідування його уроків в цьому класі, поспілкуватись з вчителем і з'ясувати, яку наочність, технічні засоби він використовує. Керівники школи чи шкільний інспектор повинні подивитись програму, підручник, методичну літературу, посібники, каталог наочних засобів по кабінетах і т.д. Якщо директор чи інспектор планують перевірити знання учнів, слід підготувати необхідні матеріали (тексти письмових робіт, перелік питань і т.д.), залучаючи іноді до цього спеціалістів.

Директор школи, шкільний інспектор перед відвідуванням уроку повинні знайти час для короткої бесіди з вчителем.

Спробуємо сформулювати деякі загальні рекомендації для тих, кому доручено інспектувати роботу вчителя.

Відвідуючи урок, особливу увагу слід звернути на такі його аспекти:

- відповідність змісту та виховної спрямованості уроку вимогам програми;
- те, наскільки правильно вчитель визначив навчальну та виховну мету уроку, на раціональність розподілу та використання часу та навчального матеріалу на уроці;
- зміст уроку, його науково-методичний рівень, зв'язок з життям, міжпредметні зв'язки, елементи політехнізму, на рівень засвоєння учнями матеріалу на уроці;
- використання основних дидактичних принципів;
- використання наочності та технічних засобів;
- раціональність та сучасність методів, прийомів та організаційних форм, які використовуються вчителем;
- активізацію розумової діяльності учнів, створення проблемних ситуацій, розвиток самостійності та ініціативи їх на уроці, на диференційований підхід до учнів;
- зміст, об'єм та види контрольних робіт, ступінь їх складності, відповідність вимогам програм;
- контроль за виконанням домашніх завдань та відповідність їх вимогам державної програми, систематичність контролю, системи обліку та оцінки знань (місце тематичного обліку), дотримання єдиних вимог, кваліфікованість та об'єктивність оцінки знань, умінь та навиків учнів;
- систему роботи з учнівськими зошитами;
- виховання у школярів почуття відповідальності з навчання.

Розглянемо деякі конкретні приклади. Директор школи чи інспектор, відвідуючи уроки з метою перевірки техніки читання учнів в навчальних класах, повинні знати, що якість читання визначається перш за все способом читання, його швидкістю, свідомістю (чи може учень в прочитаному тексті визначити основний його зміст, висловити своє ставлення до прочитаного, пояснити значення більшості слів, що застосовуються як в прямому, так і в непрямому значенні, чи розуміє зміст окремих частин тексту і т.д.), виразністю (вмінням відповідно до змісту твору, правильно робити інтонації, паузи, читати чітко і в міру голосно).

Той, кого інспектують, також повинен звернути увагу на посиленість запропонованого тексту учням даного класу, на те, який текст запропонований – художня розповідь, науково-популярна стаття, твір на суспільно-історичну тему, казка; чи надрукований текст доступним шрифтом, на те, як вчитель визначає виразність читання.

Все це – загальні рекомендації; крім того, необхідно користуватися тематичними пам'ятками (відповідно до мети відвідування уроків).

Директор згаданої вже 86-ї середньої школи Києва В. П. Болдирєва, відвідуючи систему уроків з російської літератури в IX-А класі з теми "Батьки і діти", на першому уроці звернула увагу на те, як вчитель визначає місце Тургенєва в історії російської літератури, як збуджує інтерес до його творів, на

показ основного напрямку в його творчості, розкриття особистості письменника, його літературної та суспільної діяльності. На 2-му, 3-му та наступних уроках директор школи визначала, як вчитель вчить школярів сприймати роман "Батьки та діти", розуміти, як відображається в ньому суспільно-політична боротьба епохи, звернула увагу на те, як забезпечувалося формування в учнів навиків самостійної роботи над твором, уміння аналізувати сутність фактів та явищ, на формування навиків усного та писемного мовлення; проаналізувала, як вчитель і в якій мірі досягає, щоб знання учнів стали переконаннями, тобто як вчитель вирішує проблему взаємозв'язку моральності та знань, духовної культури та освіченості.

Вивчаючи, як вчитель досягає високої якості знань з російської мови, необхідно перш за все звернути увагу на те, як виконуються вимоги нових програм, як реалізуються на уроках закладені в них ідеї, як проводиться поглиблена робота над теоретичним матеріалом, що сприяє розвитку мислення учнів, викликає інтерес до вивчення мови. При цьому слід пам'ятати, що умовою засвоєння більшої частини теоретичних відомостей є виконання різноманітних практичних робіт – проведення граматичного розбору, диктантів (словникових, вибіркових, творчих та інших), переказів (повних, скорочених, з граматичним завданням та інших), творів за опорними словами та словосполученнями. Важливо встановити, як вчитель організує повторення, як забезпечується взаємозв'язок у викладанні двох мов.

Після відвідування ряду уроків, наприклад в V класі з теми "Лексика", слід провести письмову роботу творчого характеру, запропонувати учням диктант (15-20 слів) з завданням: знайти приклади багатозначності слова, підібрати до окремих слів синоніми та антоніми.

Відомо, що останнім часом в школах все більше та більше проводиться уроків-семінарів. Однак далеко не всюди ця форма навчальних занять використовується раціонально. Один з інспекторів управління шкіл, плануючи відвідання семінарського заняття з теми: "Про формування людини громадянського суспільства" (X кл., суспільствознавство), так визначив цілі відвідування:

- ознайомитись з методикою ведення семінару;

- звернути увагу на методи формування громадянської позиції учнів та політичної свідомості. Перед уроком під час бесіди з учителем інспектор перш за все цікавився організацією попередньої самостійної роботи учнів, а в ході занять – організуючою роллю вчителя. Головним у підготовці до уроку-семінару він справедливо вважав самостійну попередню роботу учнів.

Вивчаючи формування громадянської позиції учнів, інспектор взяв до уваги, що учні вже знайомі з навчальними курсами „Громадянське суспільство“, „Правознавство“, „Основи Конституції України“, тому під час семінарських занять він цікавився поглибленим вивченням конкретних наукових, науково-популярних, політичних праць. У своїх спостереженнях він виходив з того, що семінарські заняття з вивчення конкретних наукових, науково-популярних, політичних праць, здійснюють найбільший виховний вплив на учнів при конкретизації теоретичних положень, ілюструванні їх сучасними даними.

Інспектор вважав, що успіх роботи вчителя залежить від того, в якій мірі буде забезпечувати активність учнів, їх самостійність у судженнях, від того, наскільки глибоко буде на семінарі висвітлена актуальність тези "збагачувати свою пам'ять знанням всіх тих багатств, які створило людство", від показу того, як молодь нашого покоління вчиться демократії, в чому простежується взаємозв'язок знань та моральність, які риси особистості формування духовно-моральних цінностей.

Правильно визначивши ціль відвідування семінару та вихідні дані для контролю, спостереження, інспектор зміг зробити об'єктивний аналіз заняття.

Уроки вчителів дуже різноманітні за змістом, за формами та методами їх проведення. Тому неможливо рекомендувати єдину схему спостереження і тим більше аналізу уроків, встановити шаблон для їх оцінки. Те, що є позитивною якістю одного уроку, в інших умовах, в іншому класі та при іншому складі учнів

може стати недоліком; одна й та ж тема в двох паралельних класах з різним рівнем підготовки учнів може вивчатися по-різному. Не менш важливе значення має особистість вчителя: його професійна та методична підготовка, характер та темперамент, загальна та педагогічна ерудиція і так далі.

Все це повинно враховуватись при відвідуванні уроків.

Аналіз уроку, висновки та пропозиції

Аналіз уроку потребує від директора школи, його заступника та інспектора граничної уваги, педагогічного такту, знання індивідуальних особливостей вчителя, а головне – педагогічної ерудиції. Аналізуючи урок, неможливо відокремлювати його зміст, форму та методи проведення від поставленої вчителем мети, як неможливо аналізувати рівень знань учнів без роботи вчителя. Неприпустимі також категоричні вказівки, які іноді намагаються давати директори шкіл чи інспектори поспіхом, відразу після відвідування уроку. Особливо неприпустимі категоричні зауваження, які робить, скажімо, директор-історик вчителю-математику: вони найчастіше не аргументовані.

У Богданівській середній школі директор – Герой Соціалістичної Праці, – аналізуючи урок, виходить з таких вимог: відповідність методів навчання змісту та логіці матеріалу, що вивчається; забезпечення виховного та наукового потенціалу уроку; реалізація дидактичних принципів. Зобразимо схему такого аналізу в дії.

Вчитель т. Пугач вивчення теми "Історичні форми спільноти людей" (Х кл., суспільствознавство) побудував наступним чином. Урок почався з бесіди, в процесі якої учні називали соціально-економічні формації, що склалися в процесі історичного розвитку, і притаманні ним форми спільноти людей; рід, плем'я, народність, нація. Учні засвоїли суттєві ознаки нації, записали її визначення, вивчили його, навели конкретні приклади, встановили, що розвиток та зближення соціалістичних націй призвело до появи нової, раніше невідомої історичної спільноти людей – радянського народу. Бесіда мала евристичний характер і тривала протягом першої половини уроку.

У процесі аналізу уроку було відмічено, що його можна віднести до типу уроків засвоєння нових знань і що обраний вчителем метод навчання, зокрема метод евристичної бесіди в першій частині уроку, елементи самостійної роботи над першоджерелами у другій, відповідають змісту та логіці навчального матеріалу. Окремі прийоми в процесі уроку сприяли активізації учнів; пам'ять їх збагатилася новими знаннями. В уроці чітко відобразились дидактичні принципи навчання: свідомість, творча активність учнів, науковість, посиленість, системність та міцність знань. Урок мав достатній виховний та науковий потенціал. Учні працювали вдумливо, зосереджено, із зацікавленістю.

Під час аналізу уроку було відмічено, що в межах структури уроку, яку вибрав вчитель, можна було б послатися на нагромаджені учнями знання та їх життєвий досвід і тим самим поживавити урок, пов'язавши його безпосередньо з життям, – наприклад, вчитель міг звернутися до учнів з проханням навести приклади дружби і співробітництва між народами нашої країни. Якщо б в учнів виникли труднощі, то вчитель міг би спрямувати думку учнів у потрібному напрямку (наприклад, Кременчуцьку ГЕС будували представники 41 національностей, а обладнання для неї постачали 820 підприємств з 12 республік). Наведені учнями приклади допомогли б їм глибоко засвоїти сутність питання демократичного суспільства.

Використання освітнього та морального досвіду учнів у процесі уроку, включення цього досвіду в живу тканину уроку, а також міжпредметні зв'язки, особливо на уроках історії, суспільства та літератури, повинні бути завжди в полі зору керівників школи під час відвідування та аналізу навчальних занять.

Пробудити творчі сили вчителя, викликати, в нього потребу постійно вчитися, прагнення до самоосвіти та удосконалення, надати йому можливість пережити моральне задоволення від результатів власної творчості – все це повинно стати, за нашим глибоким переконанням, головним для керівника

школи під час відвідування та аналізу уроків.

Ось приклад конкретного аналізу (оцінки) уроку.

Російська мова (читання) у II-А класі 195 середньої школи Києва. Директор школи занотував: мета відвідування уроку: вивчення творчого мислення учнів. Тема уроку: "Волга". Мета уроку: значення великої російської ріки. Висновки. На уроці досягнута мета: діти добре читають, вміють розчленувати розповідь на частини, скласти план, переказати за планом. Читання виразне. Вчитель добре розповідає. Вдало використані діафільми. Різноманітні форми та методи роботи на уроці (читання, переказ, вибіркоче читання, робота з картою, перегляд діафільму та ін.). Урок насичений. Діти працювали творчо, отримали знання. Пропозиції. Додатково попрацювати над вимовою звуків "г" та "чт", ширше залучати вивчення матеріалу для подальших творчих робіт; визначити тематику творчих робіт для II класу, використовуючи досвід вчителів Павлиської школи".

А ось висновки заступника директора Іванівської середньої школи з уроку математики у II класі. "Мета відвідування: надати допомогу вчителю в оволодінні методикою розвитку математичного мислення, мовлення та пам'яті дітей. Висновки та пропозиції: вчителька правильно визначила шляхи і методи активізації розумової діяльності учнів, наполегливо добивалася досягнення цілі. Оснащення уроку дидактичним матеріалом (картки із завданнями) достатня та відповідає його цілі та структурі; учні за формулами склали і вирішували задачі, але при цьому відчували певні труднощі, зокрема у виборі фабули задачі; 6 учнів самостійно склали та розв'язали задачі за 1-2 хвилини, решта – за допомогою вчителя за 3-5 хвилин. Ті, хто розв'язали завдання першими, отримали додаткові.

У більшості учнів недостатньо розвинуто математичне мовлення, обмежений математичний словник, що ускладнює процес їх мислення, міркування їх не завжди послідовні, логічні. На уроці велика увага приділялась розвитку механічної пам'яті, ніж формуванню уміння аналізувати, співставляти, порівнювати факти і робити висновки.

У зв'язку з цим вчительці необхідно: більш наполегливо та послідовно розвивати та збагачувати математичне мовлення учнів (завести математичні словники), систематично відводити по 10-15 хвилин для розвитку усного мовлення; особливу увагу звернути на учнів Таню С, Миколу М., Віталія С, які мають уповільнене мислення, організувати з ними додаткову роботу. У систему усних вправ включати співставлення та розв'язання задач за формулами, домагаючись чіткого та послідовного пояснення їх рішення. При викладанні нового матеріалу ширше використовувати евристичні методи; систематично залучати учнів до обговорення відповідей товаришів. Вчительці в план самоосвіти включити вивчення посібника для вчителя "Психологія навчання" Баєва.

Ми розповіли про позитивний досвід. Використовуючи його в практичній роботі, слід пам'ятати, що рекомендації, які даються вчителю, не можуть спиратися тільки на особисті висновки та погляди керівника, – вони повинні спиратися на шкільні програми, педагогічну теорію.

Про порядок оформлення записів відвідування уроків

Міністерство освіти встановило, що в кожній школі повинні вестись спеціальні журнали для записів висновків та пропозицій за результатами внутрішкільного контролю. Журнали можуть вестись окремо директором школи і окремо кожним його заступником або разом директором та заступниками. У таких журналах відводяться сторінки для записів про відвідування уроків кожного вчителя. Відвідуючи урок, директор (заступник) записує дату відвідування, клас, предмет, мету відвідування, тему уроку, часто – мету, яку ставить вчитель, обладнання уроку, а потім фіксує необхідні для аналізу уроку педагогічні спостереження.

Після відвідування уроку перевіряючий на підставі робочих нотаток записує в журналі висновки та пропозиції щодо уроку. У висновках необхідно дати

обґрунтовану загальну оцінку уроку, виходячи з його ефективності, відмітити його позитивні якості та недоліки. При цьому слід звернути особливу увагу на виховний та науковий рівень уроку, його методичне підґрунтя, раціональність використання навчального часу і головне – на якість знань, умінь та навиків учнів.

Якщо під час відвідування уроку директор чи заступник директора проводили особисту перевірку знань учнів, то це повинно знайти відображення у висновках. Під час епізодичного відвідування уроків з кожного уроку слід записувати висновки та пропозиції.

Виходячи з аналізу уроку, перевіряючий може запропонувати вчителю звернути увагу на необхідність більш ретельної підготовки до уроку, використання тієї чи іншої наочності, технічних засобів, а також прийомів та методів навчання, на необхідність посилення уваги до певних тем та розділів програми. Пропозиції можуть також орієнтувати вчителя на вивчення окремих методичних посібників, ознайомлення з кращим педагогічним досвідом шляхом взаємовідвідувань уроків і т.д.

При відвідуванні системи уроків, а також в процесі вивчення системи роботи вчителя писати висновки та пропозиції з кожного відвіданого уроку недоцільно. У таких випадках слід скласти узагальнюючий аналіз та загальні пропозиції після вивчення роботи вчителя чи попередні лаконічні пропозиції "по періодах" вивчення. Під час наступних відвідувань увага звертається на попередні висновки та пропозиції.

Перша сторінка журналу відводиться для обліку виконаної роботи. Тут – список вчителів школи, де зазначається, які сторінки журналу відведені для записів про роботу кожного. Напроти прізвищ зазначається дата перевірки.

Журнал записів висновків та вказівок про результати внутрішкільного контролю є офіційним документом, зберігається у директора школи і його заступників, а потім здається до архіву на постійне збереження.

Ми завжди повинні пам'ятати, що праця вчителя надзвичайно складна, вона пов'язана з розумовою, емоційною та нервовою напругою, що відвідування уроків не повинно негативно впливати на робоче самопочуття, настрої вчителя. На жаль, дуже рідко вчитель чекає директора чи інспектора на урок, знаючи, що отримає від нього кваліфіковану допомогу, мудру пораду, що його праця буде оцінена справедливо.

Відомо, що в роботі вчителя багато залежить від відвідування до нього керівників школи, іноді навіть від того, яким тоном з ним розмовляє директор чи заступник директора. Якщо директор чи шкільний інспектор йдуть на урок з суворим, начальницьким виглядом, якщо вчитель заздалегідь знає, що ті, хто перевіряють, будуть прискіпливі, необ'єктивні, то це шкодить справі. Відвідуючи урок (як і в інших випадках) керівники школи повинні бути максимально справедливими по відношенню до вчителя. Директор школи, його заступник чи інспектор повинні вміти вислухати вчителя.

І ще про одну важливу деталь. Дехто з тих, хто перевіряє урок вчителя, намагаються обов'язково аналізувати його в присутності інших вчителів. Такий прийом прийнятний, коли той, хто інспектує, виявив недоліки, типові і для інших вчителів, чи коли слід показати позитивний досвід вчителя. В інших випадках ми вважаємо, що аналіз уроку слід робити без третьої особи.

Суорова об'єктивність у того, хто перевіряє, повинна сполучатися з високою вимогливістю та доброзичливим ставленням до вчителя – це одне з основних вимог.